

Käävät

Metsähallituksen luontopalvelujen suojelubiologi Kaisa Junninen on ollut rähmällään lahopuiden äärellä jo 20 vuotta

PIirros: METSÄHALLITUKSEN LUONTOPALVELUT / KAISA JUNNINEN

Herätkääpä ja älytkääpä, mitä kääpiä Suomen metsissä asuu!

Katso tarkkaan: mikä näistä erikoisista tuttavuuksista mahtaa olla oikea kääpä? Onko taitelijan mielikuvitus laukannut lujaa?

Vastaus paljastettakoon: Suomessa elävät kynsi-, viini- ja kätkökääpä. Ryypätkääpä, älkääpä, jääkääpä, herätkääpä ja älytkääpä olivat taitelijan mielikuvituksen tuotosta.

Kynsikääpiä (*Trichaptum* spp.) kasvaa Suomessa kaikkiaan neljä lajia: kuusen-, männyn-, koivun- ja lapinkynsikääpä. Näistä kuusen- ja männynkynsikääpä ovat koko maassa hyvin yleisiä lajeja. Nimitys huolimatta molemmat voivat kasvaa sekä kuusella että männyllä ja joskus harvoin lehtipuillakin. Koivunkynsikääpä ja lapinkynsikääpä on luokiteltu silmälläpidettäväksi lajeiksi. Koivunkynsikääpä on levinneisyydeltään itäinen vain koivulla kasvava laji, kun taas lapinkynsikäävän isäntäpuuna on yleensä kuusi ja lajin levinneisyys painottuu Lappiin. Kaikki kynsikääpä-lajit kasvavat äskettäin kuolleella puulla ja muodostavat tiheitä kasvustoja ja pieniä lakeja. Lajit erottaa toisistaan lakin alapinnan perusteella. Kuusen- ja männynkynsikäävällä on lakin alapinnalla matalat, sokkeloiset pillit, männynkynsikäävällä litistyneet, säteittäiset piikit ja lapinkynsikäävällä selvät heltat. Koivunkynsikäävän paras tuntomerkki on kasvualusta.

KUUSENKYNSIKÄÄPÄ. KUVA: METSÄHALLITUKSEN LUONTOPALVELUT / MAARIT SIMILÄ

Viinikäpä (*Meruliopsis taxicola*) kasvaa kaatuneilla havupuilla harvalukuisena koko Suomessa. Sen itiömät ovat kauniin viinin- tai okranpunaisia. Joskus itiöemissä saattaa olla pieniä lakkeja, mutta yleensä itiöemä kasvaa vain pinnanmyötäisenä ”levynä” rungon pinnalla. Itiöemien pillipintaa ympäröivä valkoinen reunus tekee viinikäävistä koristeellisia ja helposti tunnistettavia.

Kätkökäpä (*Inonotopsis subiculosa*) on erittäin uhanalainen. Sillä on Suomessa vain kolme löytöpaikkaa: Pisavaaran luonnonpuisto, Paljakan luonnonpuisto ja Pihtiputaan Kuusimäki. Kätkökäpäen itiömät ovat kaneliruskeita, pehmeitä ja rungon pinnanmyötäisiä. Ne kasvavat piilossa kaatuneiden kuusten alla ja saattavat osittain levittäytyä sammalikon sekaan. Kasvutavaltaan ja ulkoasultaankin hyvin samankaltainen laji on oravuotikka (*Asterodon ferruginosus*), jota löytää useimmiten kosteaan rahkasammalikkoon kaatuneiden kuusten alta. Lajit erottaa toisistaan itiöemän rakenteen perusteella: kätkökäpäällä on pillit, kun taas oravuotikalla on piikit.

VIINIKÄÄPÄ. KUVA: LASSE KOSONEN

Unelma-ammattina käävät

Joitakin aikoja sitten tajusin tekeväni täsmälleen sitä isojen ihmisten työtä, josta pienenä haaveilin. Olenhan kääpijä.

Lapsena minulla ei ollut käsitystä mahdollisesta ammattinimikkeestä, mutta ajattelin tulevaisuuden unelmatyöni sisältävän metsässä liikkumista, sienten tutkimista ja luonnonsuojelua – tai edes jotakin näistä. Ja nyt aikuisena huomasinkin saaneeni työn, jossa yhdistyvät ne kaikki!

Haaveiden täyttymyksen takana ei ole mikään järjestelmällinen urapolku, vaan pikemminkin onnekas ajautuminen. Opiskelu biologiksi oli kyllä suunniteltu juttu, mutta että graduaiheeksi ja sittemmin myös väitöskirjani aiheeksi sattuivat käävät, olikin jo enemmän sattumankauppaa – niin kuin sekin, että juuri yliopistosta valmistuessani Metsähallituksessa sattui olemaan haettavana kääpiä tuntevan suojelubiologin paikka.

Tässä sitä nyt ollaan, rähmällään lahopuiden äärellä. On oltu jo 20 vuotta, oi onnea!

Käävät ovat sieniä, ja sienet ovat kiehtovia. Ne eivät ole kasveja eivätkä eläimiä vaan oma erikoinen eliöryhmänsä. Jo niiden ulkonäkö kiehtoo mielikuvitusta ja herättää kiinnostuksen. Ei silmiä, ei korvia, ei raajoja (no joo, joillakin lajeilla on yksi jalka), ei lehtiä, ei viherhiukkasia, ei selluloosaa soluseinissä. Vaan metri-sotalla ohutta sienirihmaa puun sisällä tai maaperässä, ja kitiini-seinäisistä soluista koostuvia itiöemiä maan pinnalla. Jos sieniä ei olisi olemassa, osaisikohan kukaan niitä kuvitellakaan?

Se, että kaikista mahdollisista sieniryhmistä ajauhin juuri kääpien pariin, on osoittautunut työllistymisen ja luonnonsuojelunäkökulman kannalta hyväksi sattumaksi. Metsien luonnontilasta kertovia kääpiä on käytetty metsiensuojelun työkaluna jo pitkään, ja siksi myös kääpien tuntijoille – kääpijöille – on riittänyt kysyntää.

Ja metsissä viihtyvän näkökulmasta aivan parasta on, että parhaat kääpämetsät ovat myös kaikkein hienoimpia luonnonmetsiä. Saan työkseni kontata kaatuneiden lahopuiden alla milloin Patvin-suon kansallispuistossa, milloin rajavyöhykkeellä Ruunaan luonnonsuojelualueella ja milloin Seitsemisen Multiharjulla. Tämän enempiä ei minkään työympäristön viihtyisyyteen voi satsata.

No, edellisestä huomaa, että kirjoitan tätä elokuussa ennen alkavaa maastokautta. Vuoden mittaan ovat unohtuneet edellisen syksyn hirvikärpäset, kaatosateet, räntäsateet ja puunrunkojen nostelun uuvuttamat lihakset. Myönnettävä on, että onnea on sekin, kun maastokauden jälkeen pääsee sisätiloihin mikroskoopin ääreen näytteitä määrittämään.

KÄTKÖKÄÄPÄ. KUVA: PANU HALME

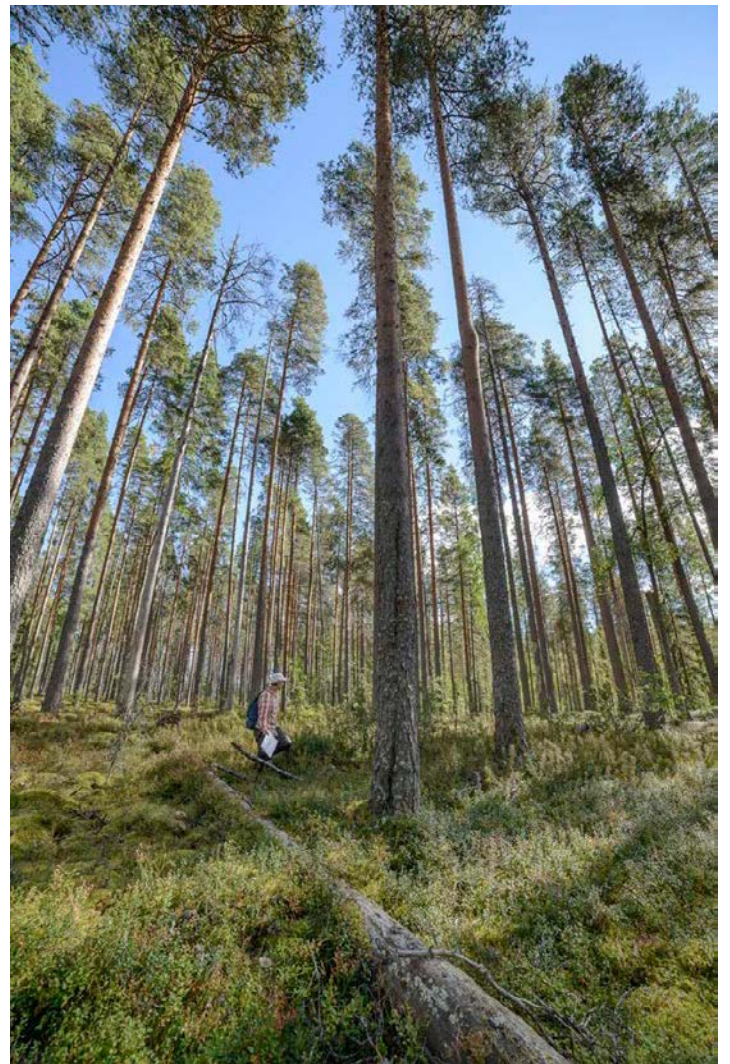
KUVA: METSÄHALLITUS / MARKO HAAPALEHTO

KUVA: METSÄHALLITUS / MARKO HAAPALEHTO

KUVA: METSÄHALLITUS / MARKO HAAPALEHTO

KUVA: METSÄHALLITUS / MARKO HAAPALEHTO

Jopa EU:n luontodirektiiviraportointi tai LIFE-hankehakemuksen kirjoittaminen voi olla siedettävää, kunhan välillä pääsee lataamaan akkuja kunnon kääpämetsään!

Pakuri serkkuineen lahottaa puita ja kierrättää ravinteita

Pakurikäpä aiheuttaa koivun kylkeen mustan, muhkuraisen kasvannaisen, pakurin, jota hyödynnetään esimerkiksi 'tikkateenä'. Varsinainen pakurikäävän itiöemä kehittyy tuohen alle ja paljastuu sieltä, kun tuohi repeää.

Pakurikäävän pakurikasvannaisesta on tullut trendikäs luonnontuote, josta valmistettujen rohtojen uskotaan lisäävän ihmisten terveyttä ja elinvoimaa. Mutta pakurilla kääpaserkkuineen on tärkeä rooli, ei vain ihmisen, vaan myös metsien terveyden ja elinvoiman ylläpitämisessä.

Kuten pakuri, myös lukuisat muut käävät lahottavat puita. Pakurikäpä lahottaa eläviä koivuja, kun taas suurin osa muista kääpälajeista pystyy lahottamaan vain valmiiksi kuollutta puuainesta. Joka tapauksessa lahottaminen on kaikkien niiden elämäntehtävä.

Ja vaikkei heti uskoisi, juuri lahottaminen pitää metsät terveinä ja elinvoimaisina – sellaisina, että niissä pystyvät elämään muutkin eliöt kuin puut. Kääpien ansiosta linnut löytävät pesäpaikan pökölöistä ja pikkunisäkkäät pehmenneistä maapuista, puhumattakaan

lukuisista hyönteisistä, sammalista, sienistä ja metsien muista huomaamattomammista eliöistä, joille lahoavat puut ovat elinehto.

Ja ennen kaikkea: kääpien ansiosta puuainekseen sitoutuneet ravinteet palaavat takaisin uusien puiden ja muiden kasvien käyttöön. Ilman kääpiä metsät vähitellen hautautuisivat kuolleiden, lahoamattomien puiden röykkiöihin.

Puuaines on kovaa hajotettavaa, eikä tämä vaativa työ oikeastaan onnistukaan muilta hajottajilta kuin kääviltä. Rusokantokääpä ja pursukääpä pilkkovat aarnikuusten selluloosaa, sokkelokääpä silppuaa tammenkantoja, ja erittäin uhanalainen kalkkikääpä pistää päreiksi kaatuneen mäntykelon tiheäsyistä ikipuuta. Ja 200 muuta kääpäalajia ahertaa omissa verstaissaan.

Kaikki tämä tapahtuu hiljaisuudessa ja enimmäkseen ihmisilmiltä piilossa. Kääpien rihmastot työskentelevät puunrunkojen sisällä, ja myös itiömät – ne varsinaiset kääviksi kutsutut – kasvavat usein piilossa kaatuneiden puunrunkojen alapinnoilla.

Mitä enemmän metsässä on kuolleita puita, sitä enemmän siellä on kääpiä ja muuta hiljaista elämää, vaikkei sitä tottumaton kulkija huomaakaan. Vaan ehkäpä pakuri-innustus vähitellen opettaa meidät näkemään enemmän. Jo pelkkä kääpien etsiminen edistää terveyttä, siitä olen varma!

KUVASSA NÄKYVÄT SEKÄ PAKURIKASVANNAINEN ETTÄ PAKURIKÄÄVÄN ITIÖMÄ. KUVA: JORMA PENNANEN

Metsätieteen tohtori Kaisa Junninen innostui käävistä jo 20 vuotta sitten. Kääpiä – jotka nekin ovat sieniä – kartoittaessaan hän tulee usein keränneeksi myös ruokasieniä. "Kääpiminen" vaatii tekijältään sekä nöyryyttä että voimia, sillä kiinnostavimmat kääpäalajit kasvavat piilossa kaatuneiden puunrunkojen alla. Kartoittaja joutuu niin konttailemaan kuin kääntelemään.

SITRUUNAKÄÄPÄ. KUVA: METSÄHALLITUS / MARKO HAAPALEHTO

RUSOKANTOKÄÄPÄ. KUVA: METSÄHALLITUS / MAARIT SIMILÄ